

Dražen Marjanac, MA

Master ekonomije
Doktorand na Ekonomskom fakultetu u Banjoj Luci
Vlada Republike Srpske
Trg Republike Srpske 1
d.marjanac@gmail.com

UTICAJ NEJEDNAKOSTI NA EKONOMSKI RAST: PRIMJER SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA

INEQUALITY INFLUENCE ON ECONOMIC GROWTH: AN EXAMPLE OF THE UNITED STATES

Rezime: U radu istražujemo uticaj rastuće nejednakosti na ekonomski rast na primjeru SAD, koje karakteriše velika dohodovna disproporcija između različitih grupa stanovništva. Okvir istraživanja odnosi se, osim istorijskog aspekta nastanka i razvoja nejednakosti, na koherentnu analizu rastuće nejednakosti u posljednjih 40 godina. Istraživanje smo sproveli opisivanjem, analizom literature, sprovedenih istraživanja i primjenom deskriptivne analize.

U radu tražimo odgovor na istraživačko pitanje "Kakav uticaj rast nejednakosti ima na ekonomski rast?" Odgovor će pokazati koji su osnovni uzroci nejednakosti i koje su tendencije u budućnosti. Rezultati istraživanja pokazuju da rastuća nejednakost ima značajan uticaj na ekonomski rast u SAD i da će se u budućnosti povećavati ukoliko se ne sprovedu sveobuhvatne reforme političkog i ekonomskog sistema.

U radu smo zaključili da tendencije redistribucije dohotka, poreske politike, sistema obrazovanja i zdravstvene zaštite djeluju u pravcu divergencije dohodaka od rada i kapitala, u korist grupa s najvišim dohotkom.

Ključne riječi: nejednakost, ekonomski rast, raspodjela dohotka

JEL klasifikacija: D63, I3, J3, O40, N32

Summary: In paper we research increasing inequality influence on economic growth, on the example of the United States, which characterizes big income disproportion between different groups of citizens. Research scope applies, except historical aspect genesis and evolution of inequality, on cohesive analysis growing inequality in the last 40 years. We implement research by describing, literature analysis, conducted research, applying descriptive analysis.

In paper we are looking for an answer on the research question "What is the influence of growing inequality on economic growth in the USA". Answers will show which one are basic causes of inequality and what are the tendencies in the future. Research results show that growing inequality has significant influence on economic growth in the USA and that will increase in the future unless comprehensive reforms of political and economic system are implemented.

In paper we concluded that tendencies income redistribution, tax policy, education and medical care system affect in direction of labor and capital income divergence, in favor of highest income groups.

Keywords: inequality, economic growth, income distribution

JEL classification: D63, I3, J3, O40, N32

1. UVOD

Nejednakost, posmatrano sa svih aspekata, predstavlja jedan od najvažnijih društvenih problema u XXI vijeku. Redistribucija dohotka i stvaranje nejednakosti sve više se ubrzava stvarajući veliki jaz između malog broja bogatih i velike većine siromašne svjetske populacije. Faktori divergencije koji su doveli do velikog raslojavanja društva na globalnom nivou su mnogobrojni.

Globalizacija u svim sferama značajno je doprinijela raslojavanju stanovništva i povećanju nejednakosti sa aspekta prihoda od rada i kapitala. Pored globalizacije, faktori koji su njen rezultat, kao što su finansijska deregulacija, proizvodna dislokacija, loše ekonomsko upravljanje, razvoj uslužnog sektora, migraciona politika, predstavljaju značajne sile divergencije koje su dovele do velikog jaza u strukturi prihoda stanovništva.

Faktori nejednakosti nisu nastali sami od sebe ili kao rezultat ekonomskih zakonitosti, već predstavljaju rezultat institucionalne strukture i političkog sistema, kao i mjere i politike koje su doprinijele nejednakosti u prihodima od rada i od kapitala.

Navedeni faktori predstavljaju najznačajnije uzročnike u koherentnom skupu faktora stvaranja i povećanja nejednakosti u SAD. Stoga će navedeni faktori biti cilj istraživanja i dokazaćemo osnovnu hipotezu kako rast nejednakosti u SAD doprinosi usporenijem ekonomskom rastu.

Predmet istraživanja predstavlja ispitivanje uticaja rastuće nejednakosti na ekonomske tokove. Geografski obuhvat istraživanja odnosi se na SAD, a vremenski period, osim istorijskog presjeka geneze nejednakosti, odnosi se na detaljnu analizu rastuće nejednakosti u posljednjih 40 godina.

Problem istraživanja sublimiran je pitanjem "Kakav uticaj rast nejednakosti ima na ekonomski rast?"

Da bismo dokazali glavnu hipotezu, koristićemo naučne metode. Analitičkim postupkom analiziraćemo sve faktore koji su doveli do rastuće nejednakosti i njihov uticaj na ekonomske parametre rasta u SAD. Metodom dedukcije, na osnovu svih opštih saznanja o nejednakosti, izvešćemo posebna saznanja o uzrocima rasta i uticaju nejednakosti na navedene procese s neuporedivo većim stepenom izvjesnosti i pouzdanosti.

Prvi dio rada sadrži pregled dosadašnjih teorijskih razmatranja i rezultata empirijskih istraživanja u vezi s predmetom istraživanja. Drugi dio istraživanja odnosi se na analizu nejednakosti i na faktore koji su rezultirali njenim nastankom i razvojem. U trećem dijelu analiziran je uticaj nejednakosti na ekonomske parametre, odnosno ekonomski rast.

2. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

Teorijska razmišljanja i empirijska istraživanja identifikovala su većinu uzroka i posljedica nejednakosti od razvoja kapitalizma, kao dominantnog ekonomskog sistema, do danas. Istraživanje globalne nejednakosti predstavlja istraživanje ekonomske historije svijeta. Milanović (2016) globalnu nejednakost posmatra sa aspekta političkih odluka unutar zemalja i na globalnom nivou kao i divergentnim implikacijama globalizacije u dohodovnim disparitetima. Analizom promjena u distribuciji dohotka na globalnom nivou i unutar zemalja definisao je sile koje vode ka povećanju i smanjenju nejednakosti i koje bi politike trebalo da se realizuju kako bi se smanjila današnja galopirajuća nejednakost.

Analizirajući uzroke, posljedice i dimenzije nejednakosti, Stiglitz (2015) smatra da nejednakosti nisu isključivo rezultat ekonomskih zakonitosti, već političkih odluka. Centralno pitanje njegovog istraživanja odnosi se na jednakost mogućnosti. On smatra da danas, naročito u SAD, naslijeđene predispozicije imaju odlučujuću ulogu u šansama za uspjeh. Mladi i njihov budući uspjeh više nego ikada zavise od prihoda i obrazovanja njihovih roditelja. Bogati postaju još bogatiji povećavajući udio kapitala i nivo kapitalne dobiti.

Ulogu kapitala u multiplikovanju bogatstva kroz vijekove i stvaranju nejednakosti empirijski je istražio i obrazložio Piketty (2015). Centralna teza knjige *Kapital u XXI vijeku* je da kapitalizam karakteriše visok nivo nejednakosti, a izuzetak je period poslije Drugog svjetskog rata do polovine sedamdesetih godina XX vijeka. Piketty dokazuje da se od procesa prvobitne akumulacije kapitala kapitalista išlo u smjeru multiplikovanja njihovog bogatstva i stvaranja rastuće nejednakosti. Kapitalisti su reinvestirajući

najveći procenat svog bogatstva uvećavali svoj kapital. Prinosi na kapital kroz vijekove rasli su po višoj stopi od stope privrednog rasta. To znači da se udio njihovog kapitala u nacionalnom dohotku konstantno povećavao. Bogatstvo je, prema Piketty, prvenstveno rezultat nasljedstva, a znatno manje zavisi od rada. Stoga se zalaže za uvođenje jedne vrste globalnog poreza na kapital.

Za razliku od Pikettya, Stiglitz (2015) je uočio da je u ukupnoj nejednakosti značaj prihoda od rada rastući, iako još uvijek znatno manji od prihoda od kapitala. Enorman rast prihoda menadžera multinacionalnih kompanija u posljednjih 40 godina kreirao je grupu superbogatih, unutar grupe od 1% najbogatijih, nezabilježenih u historiji u tako kratkom vremenskom periodu.

Stiglitz (2018) iznosi zanimljivo razmišljanje o povećanju nejednakosti, a odnosi se na suštinsku manu kratkoročnog kapitala, koju on naziva bolest kratkoročnosti. Menadžeri većine multinacionalnih kompanija, s obzirom na kratkoročnost svog mandata (četiri-pet godina), stimulisani sistemom podsticajnog nagrađivanja, rade u sopstvenom i u interesu akcionara, ali samo kratkoročno. Na taj način imaju negativan uticaj na dugoročne investicije u ljudski i fizički kapital i tehnologiju.

Isto tako, Atkinson (2015) dijeli mišljenje Siglitz da je ulaganje u ljudski kapital jedan od glavnih uslova za borbu protiv rastuće nejednakosti. Međutim, on predlaže neke radikalnije prijedloge, odnosno prijedloge koji zahtijevaju od nas da razmislimo o fundamentalnim aspektima modernog društva i da odbacimo političke ideje koje su dominantne posljednjih decenija. (Atkinson 2015, p. 4).

XIX vijek, posmatrano sa globalnog aspekta, karakteriše intenzivan napredak industrijske proizvodnje i rast srednjih dohodaka u zemljama zapadne Evrope i Sjeverne Amerike. S druge strane, ostale zemlje, posebno Kina i Indija, bile su u fazi stagnacije ili pada ekonomske aktivnosti. Prema Bolt, & Luten van Zanden (2014), tadašnju globalnu ekonomiju karakteriše velika globalna nejednakost i disproporcija u realnim prihodima između zemalja zapadne Evrope i ostatka svijeta. Čak su i SAD sa 1,360 dolara znatno zaostajale za najrazvijenijom zemljom na svijetu, Velikom Britanijom, sa 2,075 dolara, koja je bila blizu četiri puta bogatija od Kine, Indije, Japana ili Indonezije.

Završetak Prvog velikog rata karakteriše intenzivan ekonomski rast i razvoj s malim disparitetima u pogledu nejednakosti, a zatim dolazi do rasta i globalne i unutrašnje nejednakosti. Drugi svjetski rat usporio je progresivan proces rastuće nejednakosti. Period poslije završetka Drugog velikog rata bio je obilježen velikim ekonomskim razvojem država devastiranih u ratu i rastom dohodaka srednjeg sloja stanovništva. Nakon početnog perioda prosperiteta i rasta, došlo je do velikog povećanja globalne nejednakosti. Time je značajno ograničena Kuznjecova hipoteza. Naime, Kouznets (1955) je smatrao da se s industrijalizacijom i rastom relativnih dohodaka nejednakost ciklično kreće, prvo raste, a poslije opada. To znači da rast nejednakosti u industrijski razvijenim zemljama nije trebalo da se dogodi.

Proces globalizacije rapidno je ubrzao stvaranje globalne nejednakosti. Komparativnim analizama BDP-a *per capita*, izraženim u internacionalnim dolarima, između industrijski razvijenih i nerazvijenih zemalja utvrđeno je postojanje značajnog globalnog dispariteta. Od 1950. do polovine sedamdesetih godina

američki BDP-a *per capita*, izražen u internacionalnim dolarima, premašivao je kineski u odnosu od približno 20:1. Na kraju prve decenije našeg XXI vijeka, taj odnos iznosi 4:1, isto kao 1870. (Milanović 2016, p. 130). Pad Berlinskog zida i velike društvene i ekonomske promjene u posljednjoj deceniji XX vijeka rezultirali su konstantnim nivoom globalne nejednakosti u vrijednosti oko 70 Đinijevih poena.

Međutim, bitno je naglasiti da je za nepromijenjen nivo, s tendencijom blagog pada, zaslužna Kina, a na početku novog milenijuma i Indija. Navedene zemlje, u procentualnom iznosu, značajno su doprinijele smanjenju globalne nejednakosti između država, dok se, s druge strane, povećavala nejednakost unutar država. Na osnovu istraživanja Lakner, & Milanović (2013), period između 1988. godine i početka svjetske ekonomske krize karakteriše blagi pad Đinijevog koeficijenta. Period svjetske ekonomske krize i period poslije 2008. godine karakterišu redistribucija dohotka i povećanje globalne i unutrašnje nejednakosti.

Prema analizama World Inequality Report (2018), u periodu 1980-2015, rast prihoda najbogatijih 1% stanovništva bio je od 16% u 1980. do 22% u 2007. Prihodi 50% stanovništva sa srednjim i nižim prihodima bili su aproksimativno 9% u navedenom periodu. U 2016. 20% svjetskog dohotka ostvarilo je 1% najbogatijih u odnosu na 10% dohotka ostvarenog od grupe 50% s nižim ili srednjim prihodima (World Inequality Report, 2018, p. 13).

Rast globalne nejednakosti između država direktna je posljedica globalizacije i neoliberalnog koncepta uređenja tržišne ekonomije, koji je nametnut prvenstveno od strane SAD postkomunističkim zemljama i zemljama u razvoju. Chang (2007) tvrdi da je rast BDP-a *per capita* na godišnjem nivou bio

3% sve dok su zemlje u razvoju šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog vijeka koristile protekcionističke i intervencionističke politike. Napuštanjem sopstvenih politika i pravaca ekonomskog razvoja, nametnutih od većine visokorazvijenih zemalja uz asistenciju MMF, SB i STO, i prihvatanjem neoliberalnog

koncepta ekonomskog razvoja, navedene zemlje bilježile su značajan pad proizvodnje, tehnološkog razvoja, što je imalo za posljedicu pad životnog standarda stanovništva. To je rezultiralo stvaranjem većeg jaza između razvijenih i zemalja u razvoju.

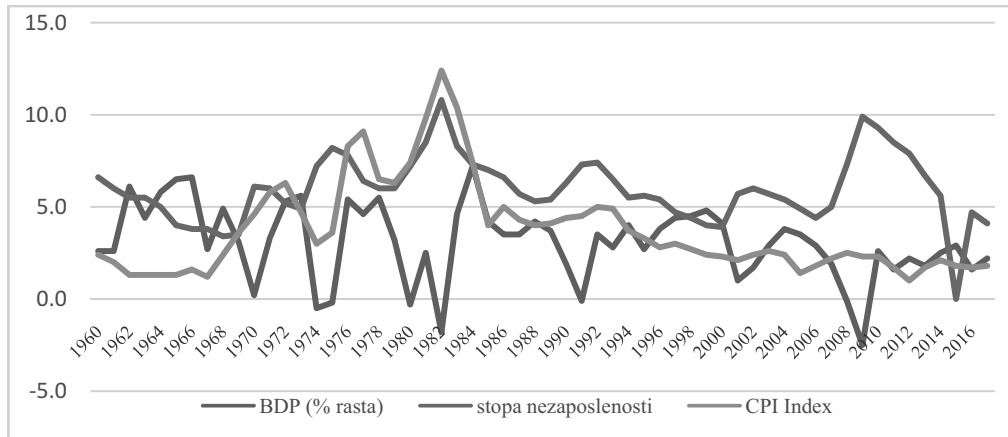
3. FAKTORI STVARANJA NEJEDNAKOSTI U SAD

Pored svih oblika nejednakosti, fokus istraživanja odnosi se na pitanje rastuće nejednakosti u SAD u posljednjih 30-40 godina. Rastuća nejednakost prvenstveno je posljedica politika koje su smanjile prava radnika i dovele do erozije pravične distribucije dohotka. S druge strane, ekonomske promjene i zakonitosti imale su zanemarujuću ulogu.

Globalizacija i procesi koji je slijede predstavljaju jedan od ključnih faktora rastuće američke nejednakosti. Proces globalizacije podrazumijeva liberalizaciju u svim sferama poslovanja, praćenu deregulacijom finansijskih tržišta i deindustrijalizacijom. Finansijski moćne, američke kompanije preuzele su primat u svjetskom trgovinskom bilansu, naročito s nerazvijenim zemljama. S druge strane, vodeći se osnovnim korporativnim motivom, odnosno maksimizacijom profita, nastojali su da minimiziraju troškove i time povećaju profitabilnost. Američke kompanije su, da bi povećale svoju profitnu stopu, morale dislocirati proizvodnju, prije svega u zemlje jugoistočne i istočne Azije, gdje su nadnice radnika, prema Dušaniću (2010), bile manje i do 35 puta od američkih.

Direktna posljedica deindustrijalizacije bila je dislokacija radnih mjesta. Zbog toga

prosječne plate u SAD već dugi niz godina stagniraju, pa su tako u periodu 2000-2007. plate rasle po godišnjoj stopi od samo 0,01% (Dušanić 2010, str. 4). Kao što je prikazano na grafikonu 1, početak nevedenog procesa, još od osamdesetih godina prošlog vijeka, karakteriše povećanje stope nezaposlenosti i smanjenje stope rasta BDP-a, što je rezultiralo padom realnih prihoda. Dislociranje proizvodnje dovelo je do značajnog gubitka radnih mjesta.

Grafikon 1: Makroekonomski indikatori SAD u periodu 1960-2017.

Izvor: Kalkulacija autora na osnovu Bureau of economic analysis. (2018). Percent change from preceding period, 2018.; Bureau of labor statistics. CPI-All Urban Consumers.; Bureau of labor statistics. (2018). Labor Force Statistics from the Current Population Survey.

Razvoj finansijskih derivata direktno je uzrokovao najveću ekonomsku krizu još od 1929. i značajno povećao nejednakost u Americi. Amandmanske promjene CRA i uklanjanje GSA¹ omogućile su velike špekulativne operacije na finansijskim tržištima.

Odobranje toksičnih kredita i njihova sekjuritizacija, stvaranje velikog hipotekarnog mjehura, a nakon toga i njegovo pucanje, rezultirali su velikom krizom u SAD i ostatku svijeta. Prema Stiglitzu (2010), plasiranjem navedenih kredita, banke su kreirale ogromnu aktivu, čak i do 30 puta veću od vrijednosti nekretnina pod hipotekom, mjerene principom neto vrijednosti nekretnine. Analizom koeficijenta duga i pri-

hoda za grupu od 95% stanovništva, Kumhof, Ranciere, & Winant (2015) utvrdili su da se u periodu 1983-2007. koeficijent povećao sa 62,3% na 147,3%, što je direktna posljedica ekspanzivnog odobravanja kredita stanovništvu s niskim kreditnim rejtingom, unutar grupe 95%.

Razvoj finansijskih derivata ne bi bio moguć bez liberalizacije finansijskih tržišta i nepostojanja korektivnih tržišnih mehanizama. Regulatorna tijela su potpuno zakazala pred moćnim finansijskim lobijem, omogućavajući mu da kreira propise prema svojim potrebama, stvara virtuelne hartije od vrijednosti bez pokrića, kako bi korporativni menadžeri ostvarili milionske bonuse. Američke banke postale su

¹ CRA (Community Reinvestment Act) - Zakon čijim promjenama se nastojala stimulisati hipotekarna kreditna aktivnost stanovništva s nižim i srednjim prihodima i pristup malih lokalnih kompanija finansijskim sredstvima.

GSA (Glass-Steagall Act) - Zakon kojim je ukinuta razlika u poslovanju između investicionih i komercijalnih banaka.

previše moćne da bi propale i da bi se kontrolisale.

Paradoksalno, efektivna poreska stopa koju plaća 1% najbogatijih Amerikanaca se smanjila. Poreski sistem protiv 99% stanovništva omogućuje bogatima da ne plaćaju stvarni iznos poreza, a da neoporezovani dio reinvestiraju i time multiplikuju svoje bogatstvo. Pri tome treba naglasiti da se ovo odnosi samo na porez na ostvareni prihod. Međutim, 1% najbogatijih, pored prihoda, koji su obično mali u odnosu na ukupnu zaradu, imaju i dividende i kamate i time ostvaruju kapitalnu dobit.

Pošto većina 1% najbogatijih ima akcije i druge forme finansijskog vlasništva nad kompanijama, rastom berzanskih indeksa uvećava se i njihovo bogatstvo. Taj dio kapitalne dobiti nije oporezovan i može se generacijski prenositi.

Danas američki poreski sistem karakteriše umanjena progresivnost u odnosu na početak prošlog vijeka. Gornja granična stopa poreza na dohodak dostigla je vrhunac od 94% tokom Drugog svjetskog rata i zadržala se na 70% tokom šezdesetih i sedamdesetih godina, dok sada iznosi 39,6% (Stiglitz 2015, p. 183). Prema podacima Congressional Budget Office (2018), u periodu 1979-2015. svi federalni porezi su se minimalno smanjivali, od 22,5% iz 1979. do 21,1% u 2015, kao i porezi na dohodak fizičkih lica, sa 11% na 10,1%. S druge strane, porez na dobit preduzeća u navedenom periodu ostao je skoro isti, odnosno 2,5%.

Navedeni poreski dispariteti, prema analizama Congressional Budget Office (2018), omogućili su grupi 1% najbogatijih da u posmatranom periodu uvećaju svoje prihode (prije transfernih plaćanja i poreza) za 223%, u odnosu na 74% povećanja prihoda grupe od 80-99% i 32% povećanja grupe od dna ljestvice do 80%.

Obrazovna politika takođe je bitno uticala na stvaranje nejednakosti u SAD. Ulaganje u ljudski kapital predstavlja preduslov konkurent-

nosti i dugoročnog i održivog ekonomskog rasta. Trenutni studentski dug za studente završne godine koji se školuju pomoću kredita prelazi 26.000 dolara. Prosječna školarina sa smještajem i hranom za četvorogodišnji koledž iznosi malo manje od 22.000 dolara godišnje, dok je 1980-1981. iznosila 9.000 dolara (Stiglitz 2015, p. 157). Veliki studentski krediti, koji se vraćaju poslije završetka školovanja, predstavljaju značajno ograničenje za buduće planove.

Zaposleni studenti sa studentskim dugom teže se odlučuju za zasnivanje porodice i uzimanje hipotekarnog kredita. Time studentski dug destimulise potrošnju i ograničava spori ekonomski oporavak poslije 2008. Stiglitz (2015) je navedenu tendenciju sublimirao kao začarani krug nedostatka tražnje za stanovima koja doprinosi nedostatku novih radnih mjesta, slabom formiranju domaćinstava i na kraju nedovoljnom hipotekarnom tražnjom.

Minimalne zarade imale su značajnu funkciju u povećanju nejednakosti. Minimalna zarada po satu u SAD imala je cikličnu tendenciju rasta od završetka Drugog svjetskog rata i maksimum je dostigla 1969, kada je iznosila 10,10 dolara (uzimajući u obzir inflaciju u periodu 1968-2013). Poslije dolaska Reganove i Bušove administracije, minimalne zarade po satu značajno su pale i smanjile kupovnu moć. Od devedesetih godina prošlog vijeka pa do 2013. minimalne zarade neprestano su fluktuirale, a u posljednjoj posmatranoj godini iznosile su, prema Piketty (2014), 7,25 dolara. Uzimajući u obzir vremensku vrijednost novca, vidljivo je koliko su se minimalne zarade smanjivale i značajno uticale na povećanje nejednakosti između radničke klase i grupe od 10% najbogatijih.

Pojava korporativnih menadžera u američkom društvu značajna je sa nekoliko aspekata. Prvi aspekt odnosi se na pitanje nejednakosti od prihoda od rada u odnosu na prihode

od kapitala, a drugi na dodatno raščlanjivanje odnosa unutar grupe 1% najbogatijih i u odnosu na 99% ostalih. Korporativni menadžeri čine 0,1% unutar grupe od 1% najbogatijih, odnosno 60%-70% unutar grupe od 0,1%. Prema Saezu i Zucmanu (2016), 0,1% čini malu grupu od 160.000 najbogatijih sa godišnjim prihodom u 2012. od iznad 20 miliona dolara.

Prema Milanoviću (2016), sve je više izražena tendencija da isti ljudi ostvaruju iste prihode i od rada i od kapitala i time se problem nejednakosti sve više pogoršava. Rast zarada i povećanje prihodovnog dispariteta između korporativnih menadžera i radnika bio je veliki u posljednjih 40 godina. Omjer kompenzacije nekog direktora i prosječnog radnika u Sjedinjenim Državama kretao se šezdesetih i sedamdesetih godina između 30-40:1. Taj omjer počeo se rapidno povećavati od osamdesetih godina, početkom devedesetih dosegnuo je nivo od oko 100:1, a dvijehiljaditih se povećao do 300-400:1 (Chang 2010, p. 149). S druge strane, prosječne plate radnika u posmatranom periodu smanjivale su se, posmatrano u realnim odnosima. Prosječna zarada po satu američkih radnika u 1973. (uzimajući u obzir inflaciju u posmatra-

nom periodu) narasla je sa 18,90 dolara na 21,34 dolara u 2006. Riječ je o povećanju od 13% u 33 godine, što predstavlja godišnji rast od oko 0,4% (Chang 2010, p. 149).

Ključni razlog velikog povećanja menadžerskih zarada predstavlja povećanje njihove ekonomske, ali i političke moći. Isprepleteni ekonomski i politički interesi, gdje menadžeri, posebno u SAD, odlaze na visoke pozicije u administraciji i obrnuto, posredstvom rotirajućih vrata značajno utiču na koncentraciju moći u uskom krugu. Političke strukture i regulatorna tijela nemaju dovoljnu snagu da zaustave povećanje moći korporativnih menadžera. Takođe, vlasnike kompanija interesuje samo povećanje profita kompanija pa i ne negoduju mnogo zbog velikih zarada i bonusa menadžera, dok im oni donose velike dividende. Asimetričnost informacija, u smislu manipulacija podacima između zamršenih menadžerskih interesa i akcionara, kao i preuzimanje kontrole rada u odborima takođe su doprinijeli usponu korporativnih menadžera. Navedeni faktori predstavljaju esenciju povećanja zarada korporativnih menadžera i stvaranju galopirajuće nejednakosti između 0,1% najbogatijih i 99,9% ostalih.

4. UTICAJ RASTA NEJEDNAKOSTI NA EKONOMSKI RAST

Preraspodjela dohotka, realno povećanje bogatstva 10% najbogatijih i stagnacija ili pad bogatstva 90% ostalih, predstavlja ograničavajući faktor rasta potrošnje, a time i ekonomskog rasta. Prihodi grupe 10% najbogatijih rastu brže nego prihodi srednje klase i najsiromašnijih. Prihodi 10% najbogatijih povećali su se sa 49,5% u 2016. na 50,1% u 2017, a prihodi 1%, unutar grupe od 10% najbogatijih povećali su se sa 20,7% u 2016. na 21,5% u 2017. (Saez 2018, p. 1).

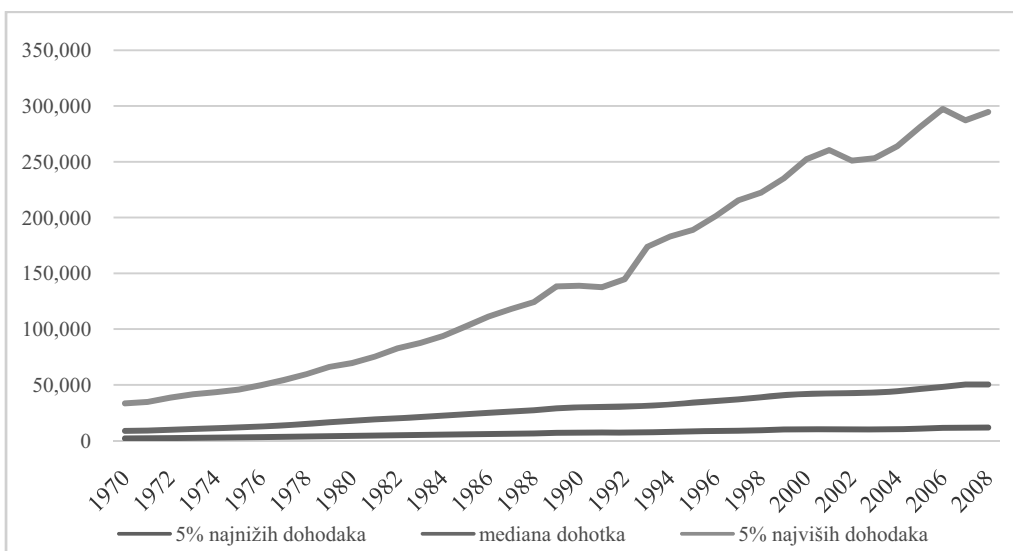
Podaci World Bank (2018) pokazuju da se BDP *per capita* u periodu 1970-2017. povećao 50,7%, dok je medijana dohotka imala stopu rasta 32,4%. Analizom makroekonomskih indikatora iz grafikona 1. dolazi se do zaključka da su BDP (u apsolutnom iznosu) kao i BDP *per capita* i stopa zaposlenosti konstantno rasli, a s druge strane smanjivao se prosječni dohodak svih grupa stanovništva osim 10% na vrhu. To dovodi u sumnju interpretacije BDP *per capita*

kao mjere blagostanja, a stavlja u fokus medijanu dohotka, kao preciznijeg pokazatelja blagostanja stanovništva, što je prikazano na grafikonu 2. Nacionalni dohodak u naznačenom periodu konstantno se povećavao, ali je grupa od 10% najbogatijih prisvajala najveći njegov dio, što je dovelo do povećanja nejednakosti.

Povećanje nejednakosti, odnosno povećana koncentracija novca na vrhu dohodovne ljestvice,

neminovno vodi ka smanjenju potrošnje ostalih kategorija stanovništva. Prosječna američka porodica u posljednje dvije decenije troši približno 118% prihoda. To nije moguće bez dodatnih finansijskih sredstava. Dugovi po osnovu kartica svih grupa stanovništva, osim 10% najbogatijih, rapidno su rasli zbog agresivnih aktivnosti banaka i ostalih kompanija koji su time stimulisali potrošnju i ekonomski rast.

Grafikon 2: Rast dohotka stanovništva SAD (po grupama) u periodu 1970-2008.

Izvor: Kalkulacija autora na osnovu US Census Bureau. (2018). *Mean Household Income Received by Each Fifth and Top 5 Percent; Household by Number of Earners by Median and Mean Income.*

Prema podacima Bureau of Labor Statistics (2018), prosječna medijana godišnjeg dohotka iznosi oko 74.000 dolara. Međutim, zanimljivo je analitički posmatrati strukturu potrošnje. Naime, u strukturi potrošnje dominira potrošnja egzistencijalnih dobara, za razliku od grupe 10% najbogatijih. Hrana i piće, troškovi prevoza i troškovi stanovanja čine 70% strukture dohotka.

Ostalih 30% raspoređeno je na troškove osiguranja, zdravstvene zaštite, obrazovanja i mali dio na kupovinu luksuznih i drugih neegzistencijalnih dobara.

Pad realnih prihoda grupe od 90% značajno je uticao na smanjenje potrošnje, ali i na promjenu obrazaca potrošnje. Povećanje koncentracije bogatstva grupe 10% smanjuje potrošnju

jer ljudi koji više zarađuju troše manji dio svojih prihoda za razliku od ljudi sa nižim prihodima. Na prvi pogled to ne izgleda tako jer je potrošnja kod grupe 10% izuzetno upadljiva, ali kvantifikovanje podataka pruža jasniju sliku. Grupa 10% posjeduje luksuzne vile, automobile, nakit i ostala luksuzna dobra, ali oni procentualno manji dio svojih prihoda troše nego ostalih 90%. Prosječni član grupe 10% svoj godišnji milionski prihod troši na luksuzan život, ali ukoliko se taj prihod podijeli na nekoliko stotina novozaaposlenih radnika s medijanom prihoda, dolazi se do zaključka da će skoro sav prihod novozaaposlenih radnike iz grupe 90% ostalih otići u potrošnju.

Takođe, pored apsolutnih iznosa potrošnje, bitna je i promjena u strukturi potrošnje, odnosno u obrascima potrošnje. Prema Milanoviću (2016), pad ekonomske moći srednje klase znači da roba i usluge koje srednja klasa konzumira gube na značaju kod proizvođača. Najbogatiji više troše luksuzna dobra i proizvođači će biti više motivisani da proizvode navedena dobra kako bi ostvarili profit. Primjer automobilske industrije najbolje ilustruje navedenu tvrdnju. U posljednjih 10 godina došlo je do promjene u preferencijama prosječne američke porodice u vezi s kupovinom automobila. To je rezultiralo povećanjem kupovine automobila s manjom zapreminom motora, a time i postepenim povlačenjem grupe automobila koji su bili statusni simbol srednje klase u SAD. Fokus je prebačen sa jedne strane na superluksuzne automobile, a sa druge strane na automobile za ostalih 90% koji više ne kupuju velike automobile, koji su ujedno i veliki potrošači.

Navedeni odnosi koncentracije bogatstva i pada prihoda grupe od 90% su u ekonomskom smislu egzaktni. Preusmjeravanje novca sa dna ka vrhu rezultira padom ukupne tražnje, ukoliko nema dodatne intervencije. Dodatna intervencija predstavlja vještačko stimulisanje potrošnje,

a odnosi se na tehnološki i hipotekarni mjehur sa početka i sredine prve decenije XXI vijeka koji su rapidno povećali potrošnju.

Povećanje nejednakosti dovodi do toga da je agregatna tražnja u privredi manja od agregatne ponude, što rezultira neiskorištenim kapacitetima, rastom nezaposlenosti, padom realnih prihoda i dodatnog smanjenja tražnje. Ciklus se zatvara padom ukupne ekonomske aktivnosti, što ima negativne implikacije na nacionalnu ekonomiju. Grupa od 90% predstavlja generator ukupne potrošnje i svako smanjenje potrošnje unutar navedene grupe može imati dalekosežne posljedice na cjelokupnu privredu.

Trenutni ekonomski model koji omogućuje malom procentu da se sve više bogati i uzima veći dio nacionalnog dohotka za sebe na kraju sam sebe uništava. Niski prihodi 90% ostalih destimulišu tražnju u privredi, koja se prvenstveno fokusira na proizvodnju robe široke potrošnje. Na taj način potrošačka društva gube sposobnost trošenja, a time se ekonomski rast koncentriše samo na grupu od 10% najbogatijih i na taj način stvaraju se mjehuri na tržištu koji neminovno pucaju.

Progresivno oporezivanje rada i kapitala preusmjeriće dio bogatstva grupe 10% na ostalih 90%, a koji značajno neće uticati na nivo potrošnje najbogatijih jer oni ionako veći dio svog dohotka ne troše. Sa druge strane, pošto grupa 90% skoro sav dohodak troši, preusmjeravanje dohotka najbogatijih stimulatивно bi djelovalo na ukupnu tražnju, a time i na ekonomski rast.

Povećana nejednakost, preko smanjenja potrošnje, sistemom spojenih posuda destimulatивно djeluje na ekonomski rast. Smanjenje potrošnje grupe od 90%, kao generatora konzumerizma, smanjuje agregatnu tražnju, a time i proizvodnju. Smanjenje tražnje smanjuje količinu proizvoda koji su proizvođači spremni da ponude na tržištu, što dovodi do povećanja

nezaposlenosti i smanjenja nadnica, zbog lošije pregovaračke pozicije radnika. Proizvođači s viškom kapitala ne ulažu u proizvodnju i inovacije zbog nedovoljne tražnje. Svoje viškove ulažu na finansijska tržišta, na kratak rok, i time nastoje da multiplikuju svoje prihode. Kratkoročno ulaganje na finansijskim tržištima motivirano je kratkoročnim profitima. To znači da se ulaže u tržište nekretnina i ostale finansijske derivate, a ne u sektore proizvodnje i inovacija. Na taj način se stvara još veći jaz između 10% najbogatijih i ostatka stanovništva.

Ključ ekonomskog oporavka predstavlja stimulisanje tražnje. Mjere štednje i smanjenje

deficita destimulativno djeluju na ekonomski rast i pogoršavaju položaj grupe od 90%. Najbogatijih 10% ne pogoršava svoju poziciju jer imaju različite oblike imovine i nastoje da diverzifikovanim ulaganjem povećaju svoje bogatstvo. Istovremenim povećanjem rashoda i poreza, djelovanjem multiplikatora uravnoteženog budžeta, na izbalansiran način povećava se i BDP. Politika javnih radova, državno stimulisanje potrošnje, progresivno oporezivanje predstavljaju mjere ekonomskog oporavka i nivelisanja rastuće nejednakosti kao posljedice negativnih ekonomskih kretanja.

5. DISKUSIJA

Holistički pristup nejednakosti uzima u obzir širi društveni kontekst istraživane ekonomske pojave. Ekonomska nejednakost predstavlja rezultat sila divergencije na polju politike, demokratije, obrazovnog i zdravstvenog sistema. Navedeni procesi predstavljaju osnovni uzrok dohodovnih disproporcija i rastućih nejednakosti u SAD. Istraživanje nejednakosti konzistentno je s većinom autora koji se dugi niz godina bave istraživanjem uzroka i posljedica ekonomske nejednakosti. Istraživanja Lanker, & Milanović (2013) i Milanović (2016) fokusirala su se na globalne aspekte nejednakosti i razlike između zemalja. Zaključak navedenih istraživanja je da je nejednakost između zemalja veća nego unutar zemalja, čiju tezu, kao i razloge, su potvrdila istraživanja Acemoglu, & Robinson (2012), koji su se bavili osnovnim uzrocima nejednakosti između država kroz vijekove.

Stiglitz (2015) iznosi moćnu tezu da je nejednakost posljedica ne samo ekonomskih, već

prije političkih odluka. U radu je naglašen značaj zakonskih rješenja, političkih odluka koje se tiču deregulacije i liberalizacije u sferi finansija, kao i uticaja lobističkih kuća u rastućoj nejednakosti. Takođe, Stiglitz je posebno potencirao značaj nejednakosti u mogućnostima, koje nastaju kao posljedica nemogućnosti pristupa obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti. Navedeni uzroci značajno doprinose u stvaranju jaza u šansama za uspjeh, kao i prihodima, što je obrazloženo u radu.

Chang (2010) je u svom istraživanju naglasio veliku distinkciju između zarada menadžera i radnika, još od sredine sedamdesetih godina, kao i prosječnih zarada američkih radnika. Navedene razlike između prihoda zaposlenih i prosječnih prihoda radnika, i pored rastuće produktivnosti američkih radnika, direktno su posljedica zakonskih odluka i političkih odluka, koje su obrazložene u radu.

Saez (2018) je izračunao povećanje prihoda, po kriterijumu visine dohodaka, i njihov

uticaj na ekonomski rast i potrošnju. U radu je grafički prikazan konstantan rast prihoda najbogatijih i stagnacija ostalih kategorija, što je doprinijelo promjeni u strukturi potrošnje, s tendencijom negativnih implikacija na tražnju, a time i na proizvodnju i nacionalni dohodak u budućnosti. Navedene implikacije rastuće nejednakosti i uticaja na potrošnju i rast su također konzistentne sa zaključcima istraživanja Milanovića (2016).

Za razliku od Stiglitz, Piketty (2015) se fokusirao na uticaj kapitala kao bitne komponente rastuće nejednakosti. Piketty je izračunima potvrdio da je rast prinosa na kapital veći od globalne stope privrednog rasta, da navedena divergencija ima konstantan odnos dispariteta i da će se nastaviti u budućnosti. Zalagao se za uvođenje progresivnog poreza na globalnom nivou. Međutim, tendencije u razvijenim državama, posebno u SAD, od sedamdesetih godina pokazuju značajniju ulogu prihoda od rada u odnosu na prihod od kapitala, kao faktora rastuće nejednakosti. U radu su obra-

loženi faktori koji su odveli do dohodovne divergencije između menadžera, iz grupe 10% najbogatijih (a posebno grupe od 1% unutar nevedene grupe), u odnosu na radnike koji pripadaju grupi od 90% ostalih. Iako je prinos od kapitala značajan faktor rastuće nejednakosti, prihodi od rada u posljednjih 40 godina bitno određuju smjer rastuće nejednakosti, što je potvrđeno u radu.

Istraživanja navedenih autora, koji su imali značajan uticaj za razumijevanje ekonomske pojave koja predstavlja jedan od najaktuelnijih problema savremenog svijeta, predstavljala su podlogu za istraživački rad, čija je hipoteza potvrđena. Istraživanje je pokazalo da prihodi od kapitala i rada predstavljaju značajnu divergentnu silu rastuće nejednakosti. U pozadini djeluju, osim ekonomskih, i politički faktori, koji preko uticaja na obrazovanje i sistem zdravstvene zaštite značajno podrivaju ekonomski sistem i time utiču na rastuće razlike u prihodima između različitih grupa stanovništva, što je dokazao i Milanović (2016).

5. ZAKLJUČAK

Prvi aksiom nejednakosti odnosi se na to da je, posmatrano sa svih aspekata, ona uvijek postojala i uvijek će biti. Nejednakost se može posmatrati sa nekoliko aspekata. Ekonomska, politička i pravna nejednakost čine koherentnu cjelinu, koja se sve više povećava i destimulativno djeluje na društvene tokove savremene civilizacije. Prvobitna nejednakost bila je vezana za bogata evropska društva, da bi se s razvojem svjetskih ekonomskih odnosa sve više raširila i na ostatak svijeta.

Prema ekonomskim zakonima, postoje dva

načina stvaranja i multiplikovanja bogatstva. Prvi se odnosi na povećanje nacionalnog dohotka, a drugi na uzimanje većeg dijela postojećeg nacionalnog dohotka. Najbogatijih 10% steklo je bogatstvo većinom na drugi način, što je dovelo i do smanjenja nacionalnog dohotka. Čak i s povećanjem nacionalnog dohotka, neravnomjerna preraspodjela u velikom procentu ide u pravcu isisavanja bogatstva od 90% u korist 10%, ili čak unutar grupe 1% najbogatijih.

Ekonomska nejednakost kao *circulus vitiosus* dovodi do političke nejednakosti i na kraju rezul-

tira ekonomskom nejednakošću. Međutim, geneza i esencija nejednakosti ne odnosi se na ekonomske i političke procese i mjere. Nejednakost, kao proces, ne predstavlja rezultat ekonomskih procesa, već primjena politika i propisa. Poreski sistem u korist najbogatijih, izmjena propisa, deregulacija i liberalizacija, kratkoročni interesi vlasnika kapitala, samo su neki od bitnih faktora rastuće nejednakosti. Najvažnija komponenta nejednakosti u SAD odnosi se na nejednakost mogućnosti, koja rezultira nejednakost ishoda. Nejednakost mogućnosti, odnosno nejednakost pristupa školovanju, zdravstvenoj zaštiti i jednakosti pred pravnim sistemom, dovodi do nejednakosti ishoda, odnosno nemogućnosti ostvarivanja potencijala svih pojedinaca.

Kao posljedica javljaju se ekonomska neefikasnost i smanjeni ekonomski rast i razvoj. Nejednakost nije u interesu ni 10% najbogatijih, jer se povećanjem nejednakosti destimuliše agregatna tražnja i cjelokupna ekonomska aktivnost, što dovodi do smanjenja cjelokupnog nacionalnog bogatstva. Da

bi se trenutna situacija promijenila, SAD moraju da postanu zemlja mogućnosti, a ne zemlja u kojoj su više nego u bilo kojoj zemlji najbitniji akumulirano bogatstvo i stepen obrazovanja roditelja kao preduslov za ostvarivanje punog potencijala i doprinosa individualnom i nacionalnom bogatstvu.

Sadašnja nejednakost u SAD približila se istorijskom maksimumu neposredno prije Velike depresije. Rast nejednakosti predstavlja ekonomski, društveni i politički fenomen preraspodjele dohotka od rada i od kapitala u korist najbogatijih 10% stanovništva. Sile divergencije i danas su jake i sprečavaju uspostavljanje efikasnog sistema preraspodjele dohotka, prvenstveno od rada. Ukoliko se želi smanjiti rastuća nejednakost u preraspodjeli dohotka u SAD, potrebne su reforme obrazovnog i poreskog sistema, zdravstvenih usluga, infrastrukture i stimulisanje inovacija. Ukoliko se ne donesu i ne sprovedu, povećanje nejednakosti u budućnosti biće sve više izraženo, i pored ekonomskog rasta, koji ne ide u prilog svima, već samo 10% najbogatijih, ili čak 0,1% superbogatih.

LITERATURA

1. Acemoglu, D., & Robinson, J. (2012). *Why Nations Fall. The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. New York: Crown Books.
2. Atkinson, A.B. (2015). *Inequality: What can be done?*. London: Harvard University Press.
3. Atkinson, A.B. (2015). *Inequality- What can be done?*. International Inequality Institute: London School of Economics. Dostupno na: http://eprints.lse.ac.uk/101810/1/Atkinson_in_equality_what_can_be_done_wp2.pdf, [pristupljeno 16.11.2019.].
4. Bolt, J., & Luiten van Zanden, J. (2014). The Maddison project: collaborative research on historical national accounts. *The Economic History Review*, (67) 3. <https://doi.org/10.1111/1468-0289.12032>
5. Bureau of economic analysis. (2018). *Percent change from preceding period*. Dostupno na: <https://www.bea.gov/national/xls/gdpchg.xlsx>, [pristupljeno 17.11.2019.].
6. Bureau of labor statistics. (2018). *Productivity change in the nonfarm business sector, 1947-*

2017. Dostupno na:

<https://www.bls.gov/lpc/prodybar.htm>, [pristupljeno 17.11.2019.].

7. Bureau of labor statistics. (2018). *CPI- All Urban Consumers*.

Dostupno na: <https://data.bls.gov/pdq/SurveyOutputServlet>, [pristupljeno 17.11.2019.].

8. Bureau of labor statistics. (2018). *Labor Force Statistics from the Current Population Survey*.

Dostupno na: <https://data.bls.gov/pdq/SurveyOutputServlet>, [pristupljeno 17.11.2019.].

9. Bureau of labor statistics. (2018). *Composition of consumer unit: Annual expenditure means, shares, standard errors, and coefficients of variation, Consumer Expenditure Survey, 2017*. Dostupno na:

<https://www.bls.gov/cex/2017/combined/cucomp.pdf>, [pristupljeno 18.11.2019.].

10. Chang, H. (2007). *Bad Samaritans- The myth of free trade and the secret history of capitalism*. New York: Bloomsbury Press.

11. Chang, H. (2010). *23 things they don't tell you about capitalism*. New York: Bloomsbury Press.

12. Congressional Budget Office. *The distribution of household income, 2015, 2018*. Dostupno na: <https://www.cbo.gov/publication/54646>, [pristupljeno 18.11.2019.].

13. Dušanić, J. (2010). Svetska ekonomska kriza: Made in USA. *Škola biznisa 1*. Dostupno na: <http://www.vps.ns.ac.rs/SB/2010/1.2.pdf>, [pristupljeno 16.11.2019.].

14. Kumhof, M., Ranciere, R., & Winant, P. (2015). Inequality, Leverage and Crisis. *American Economic Review* 105 (3), 1217-1245.

DOI: [10.1257/aer.20110683](https://doi.org/10.1257/aer.20110683)

15. Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *American economic review*,

45 (1), 1-28. Dostupno na:

https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/347317/mod_resource/content/1/Kusnetz%20%281955%29%20Economic%20Growth%20and%20income%20inequality.pdf, [pristupljeno 15.11.2019.].

16. Lakner, C., & Milanovic, B. (2015). Global income distribution: From the fall of Berlin wall to the great recession. *The World bank Economic review*, 30 (2), 203-232. Dostupno na:

https://www.gc.cuny.edu/CUNY_GC/media/LISCenter/brankoData/wber_final.pdf, [pristupljeno 16.11.2019.].

17. Milanovic, B. (2016). *Global inequality: A new approach for the age of globalization*. London: The Belknap press of Harvard university press.

18. Piketty, T. (2015). *Kapital u XXI veku*. Novi Sad: Akademska knjiga.

19. Piketty, T. (2014). *Technical appendix for the book Capital in the XXI century*. Harvard University Press. Dostupno na:

<http://piketty.pse.ens.fr/files/capital21c/en/Piketty2014FiguresTablesLinks.pdf>, [pristupljeno 15.11.2019.].

20. Saez, E., & Zucman, G. (2016). Wealth inequality in the United States since 1913: Evidence from capitalized income tax data. *The Quarterly journal of economics*, 131 (2), 519-578.

<https://doi.org/10.1093/qje/qjw004>

21. Stiglitz, J. (2010). *America, Free markets and sinking of the world economy*. New York: W.W. Norton & Company.

22. Stiglitz, J. (2015). *The great divide: Unequal societies and what we can do about them*. New York: W.W. Norton & Company.

23. Stiglitz, J. (2018). *Globalization and its discontents revisited:*

Anti-globalization in the era of Trump.

New York: W.W. Norton & Company.

24. US Census Bureau. (2018). *Mean Household Income Received by Each Fifth and Top 5 Percent; Household by Number of Earners by Median*

and Mean Income. Dostupno na:

<https://www.census.gov/data/tables/time-series/demo/income-poverty/historical-income-households.html>,

[pristupljeno 20.11.2019.].

25. World Bank. (2018). *World Bank national accounts data and OECD national accounts data files.* Dostupno na:

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=US>, [pristupljeno 20.11.2019.].